

росту, соціального розвитку та охорони навколишнього середовища. При цьому програма передбачає необхідність комплексного системного підходу у стратегічному плануванні, перехід України до сталого розвитку та її інтеграції до європейської та міжнародної спільноти.

В 2007 р. Кабінет Міністрів України надав згоду Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року. Метою реалізації національної екологічної політики є «стабілізація та покращення екологічного стану території держави шляхом затвердження національної екологічної політики як інтегрованого фактору соціально-економічного розвитку економіки та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування» [12].

Взагалі за десятилітній період Україна, як дійсний член Ради Європи, фактично імплементувала в національне законодавство низку міжнародних угод, що безпосередньо стосуються формування демократичного врядування на засадах проведення ефективної регіональної політики.

☞ Світова спільнота зрозуміла, що термін «сталий розвиток», що з'явився в нормативно-правових актах ООН вперше в екологічному ракурсі, сьогодні став більш ширшим поняттям, а його реалізація на практиці є можливою лише за умови відповідного державного контролю за процесами розвитку. В Україні також на законодавчому рівні ще залишився незакріпленими алгоритм переходу країни до сталого розвитку, що у свою чергу потребує перегляд чинного галузевого законодавства з позиції концепції сталого розвитку. Розробка концепції та стратегії сталого розвитку для України повинна бути заснована на всебічному та загальному вивченнісуючого стану нашого суспільства, а також на аналізі потенційних можливостей його покращення.

Література.

1. Національна доповідь України про стан виконання положень «Порядку денного на XXI століття» за десятирічний період (1992–2001 pp) – К, 2002.
2. Балабанова І.В. Міжнародні стандарти регіональної політики держав-членів Ради Європи та Європейського союзу. – Михайло Баймуратов: право як буття вченого. Збірник наукових праць до 55-річчя професора М. О. Баймуратова – К.: Логос, 2009 – 840 с.
3. Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future – <http://www.undocuments.net/wced-ocf.htm>.
4. Maltus Thomas Robert. An Essay on the Principle of Population, as it affects the future improvement of society with remarks on the speculations of Mr. Godwin, M. Condorcet, and other writers, 1978 -Anonymously published., Мальтус Томас Роберт. Опыт о законе народонаселения. – Петрозаводск: Петроком, 1993 (Шедевры мировой экономической мысли. Т. 4).
5. Історія вітчизняних соціологічних теорій і вчень: навчально-методичний посібник / Укладач Білецький В. В. – Донецьк: ДонДДУ, УКЦентр, НТШ-Донецьк, 2007. – 116 с.
6. Шевчук В. Теоретико-методологічні аспекти аналізу процесів сталого розвитку. – Електронний ресурс – <http://www.rainbow.gov.ua/news/8.html>.
7. Meadows D. L. et al. The Limits to Growth: A Report for the Club of Rome's Project on the Predicament of Mankind. New York: Universe Books, 1972
8. Декларація Ріо-де-Жанейро та програма дій на XXI століття, прийняті 14 червня 1992 р. – Електронний ресурс – Режим доступу до сайту: <http://rada.gov.ua>.
9. Вовк В. Україна в контексті сучасних тенденцій і сценаріїв світового розвитку/ В. Вовк // Часопис. – 2001. – №22. – С. 7.

10. Власюк О.С. Моделі аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку України: дис... д-ра екон. наук: 08.03.02 / О. С. Власюк; Національний ін-т стратегічних досліджень. – К., 1997. – 558 с.

11. План дій Україна – Європейський союз. – К. : Тов. «Компанія Лік», 2005. – С. 3–4.

12. За матеріалами сайту Верховної Ради України – Електронний ресурс – Режим доступу до сайту: <http://rada.gov.ua>.

13. Державне управління регіональним розвитком України: монографія / за заг. ред. В. Є. Воротіна, Я. А. Жаліла. – К.: НІСД, 2010. – 288 с. <http://www.niss.gov.ua/book>.

УДК: 352.075

Степан Давтян

ВЗАЄМОДІЯ ОРГАНІВ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ ЯК УМОВА ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ

У статті аналізуються й зіставляються різні позиції і точки зору щодо ефективності функціонування органів публічної влади в цілому і її складових.

Ключові слова: публічна влада, управління, розподіл влади, місцеве самоврядування, удосконалення державного управління.

☞ У другій половині ХІХ століття в Європі починаються реформи в системі влади. З'являються теорії організації влади на місцях, в основі яких лежить система взаємовідносин між органами влади. На базі цих теорій створюються відповідні моделі владних взаємовідносин, які мають свої особливості в кожній конкретній країні.

Сама категорія «відносини між органами публічного управління» («intergovernment relations») виникла в західній, в першу чергу, в американській науці державного управління, через реалізацію в публічній системі політичного принципу розподілу влад.

Концепція міжурядових зв'язків виникає у 30-х роках ХХ ст. у зв'язку з прийняттям адміністрацією США «Нового курсу...» і зусиллями федеральних органів управління, спрямованих на подолання економічного і суспільного занепаду періоду Великої депресії. Одним із шляхів виходу з кризи було визначено об'єднання можливостей публічних органів різного статусу та рівня, чому заважали численні конституційні обмеження. Відносини між органами публічного управління, таким чином, були пов'язані зі стратегічною політикою, тобто вибором напряму діяльності й оцінкою її практичних результатів. Сутички Д. Франкліна Рузвельта з Верховним Судом США з приводу запропонованих ним різноманітних програм соціального забезпечення, а також його намагання уникнути судового оскарження своїх дій й стали типовим проявом «політики відносин між органами публічного управління», що згодом знайшло наукового осмислення. Виникнення концепції міжурядових зв'язків було обумовлено також ідеями «активного державного управління», що виникли на протигагу ліберальним моделям в період 30-х років ХХ ст.

Таким чином, категорія «відносини між органами публічного управління» досить давно поширена серед

© Давтян С.Г., 2011.

службовців і вчених США. Однак вона досі не має чіткого формального та наукового визначення.

Про наявність існуючих проблем у питаннях взаємодії органів публічної влади свідчить і виданий 9 грудня 2010 року з метою оптимізації системи центральних органів виконавчої влади, усунення дублювання їх повноважень, забезпечення скорочення чисельності управлінського апарату та витрат на його утримання, підвищення ефективності державного управління Указ Президента України № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади».

Вперше зазначена категорія виникає в статті К. Снайдера про державне управління на окружному і міському рівнях [1]. Серед сучасників К. Снайдера, які займалися вивченням відносин між органами публічного управління, найбільш помітним дослідником був У. Гравс, який працював редактором спеціального випуску часопису «Annals», що так і називався «Відносини між органами публічного управління у США». У 25 статтях збірника були розглянуті відносини між федеральними; федеральними і штатним; штатними, федеральним і місцевим; штатним і місцевим рівнями управління. Однак жоден із авторів цього збірника так і не надав визначення терміну «відносини між органами публічного управління» [2].

Загальне вживання терміна було розпочато в 50-х роках ХХ ст., коли Конгрес США двічі застосував його в текстах нормативних документів. У 1953 р. була заснована Комісія з відносин між органами публічного управління (Комісія Кестнбаума), яка проводила дослідження відносин між органами влади, що існували на загальнодержавному, штатному і місцевому рівнях, яка понад тридцять років спостерігала за тенденціями міжурядових відносин в управлінні, провела десятки досліджень і виробила сотні рекомендацій зі стратегії відносин між органами публічного управління.

Протягом 60-90-х років ХХ ст. використання поняття «відносини між органами публічного управління» в офіційних колах збільшилось, термін став застосовуватися на всіх рівнях: федеральному, штатному і місцевому. Наприклад, у 1968 р. Конгрес прийняв Закон про спів-працю між рівнями управління. Серед інших вимог цей закон дозволив органам влади регіонального і штатного рівнів здійснювати перевірку заявок на федеральні субсидії від будь-яких місцевих підрозділів державного управління. Законом про професонал 1970 року було передбачено можливість виділення коштів з федеральних фондів на професійну підготовку чиновників штатного і місцевого рівнів, тимчасове переміщення працюючих чиновників в органах влади федерального, штатного і місцевого рівнів.

До 1970 р. майже всі штати заснували виконавчі агентства або призначили чиновників спеціально для забезпечення роботи по взаємодії органів публічного управління різних рівнів. Багато хто з них зробив акцент на відносинах штат-центр, але деякі штати створили самостійні департаменти місцевих справ, що займаються відносинами штат-графство. Федеральні аналітичні матеріали 1969 р. показали, що 16% міст з населенням більше 10 тис. осіб мали в штаті фахівця з відносин між органами публічного управління; в 52% міст з населенням більше 100 тис. також були такі координатори. До 1975 р. пропорція збільшилася до 39 і 76% відповідно. До того ж у 1975 р. 69% графств з населенням більше 50 тис. осіб мали координаторів з відносин між різними рівнями державного управління. У 1980 р. вже кожен штат мав агентство або особу, що займалися виключно відносинами між органами публічного управління, а на початку 90-х – кожне місце з населенням понад 100 тис. мешканців [3, с. 238].

Якщо проаналізувати більшість наукових праць американських вчених, які присвячені питанням відносин між органами публічного управління, то категорію «відносини між органами публічного управління» можна визначити як різноманітні зв'язки, взаємодії, взаємозалежності та впливи, що існують між посадовими особами, як виборними, так і призначеними, які обіймають посади в органах публічного управління всіх типів і всіх рівнів, а також там, де найважливішими питаннями державної діяльності є фінансові, стратегічні і політичні проблеми. Отже, за висновками американських вчених для того, щоб краще зрозуміти процеси американського правління, потрібно використовувати концепцію відносин між органами публічного управління.

Відомо, що радянський політичний режим відкидав принцип розподілу влад, й тому проблематика взаємовідносин між органами публічного управління, у тому числі на територіальному рівні, є відносно новою для вітчизняної науки, хоча, як відомо, вже у другій половині ХІХ століття з'являються теорії системи влади («общинна теорія», «вільної громади», «господарська», «громадівська», «господарсько-громадівська», «державницька» та ін.), які різняться одна від одної ступенем самостійності самоврядних громад.

Заслугує інтерес дослідження у цьому напрямі російських дослідників дореволюційного періоду О. Васильчикова, М. Лазоревського, В. Лешкова та ін. Так, пропозиції О. Васильчикова об'єднати публічний характер державної влади й самоврядування, як особливої форми цієї влади, обумовлюється характером прав, які за своєю суттю відмінні від справ державного управління, В. Лешкова – враховуючи різницю природи держави й місцевого самоврядування, розглядати органи самоврядування як незалежної від держави, М. Лазоревського – про те, що місцеве самоврядування є децентралізованою формою державної влади (управління), самостійність якого повинна бути забезпечена системою юридичних гарантій [Цит. за: 4], і сьогодні не втрачають своєї актуальності.

Розвиток місцевого самоврядування в 90-х роках ХХ ст. сприяв виникненню інституційних протиріч та непоодиноким конфліктам між органами державної влади та місцевого самоврядування, що викликало відповідний науковий інтерес.

Для пострадянських країн специфічною рисою розробки питань функціонування системи виконавчої влади стало звернення, перш за все, до проблем порівняльного аналізу систем права чи правових інститутів окремих країн (наприклад, роботи В. М. Шаповала та ін.).

На думку автора даної статті, це пояснюється відсутністю власного позитивного досвіду, що примушувало активно використовувати зарубіжний досвід організації діяльності органів влади.

Автори, які досліджували зарубіжні моделі, у першу чергу наголошували на ефективності державного управління в країнах Західної Європи, це давало їм підстави стверджувати, що адаптація підходів до структури територіальної організації влади цих держав дозволить Україні підвищити ефективність діяльності органів публічної влади.

Дослідження теоретичних основ публічної влади, шляхів реформування та удосконалення державного управління стало метою колективу авторів під керівництвом відомого українського дослідника В. В. Цветкова. Аналіз державного управління в роботі здійснюється через аналіз його сутності і природи, організаційно-структурних аспектів зв'язків інтересів влади – держави – державного управління. У роботі розкривається на-

укове дослідження проблеми організації управління в усьому її розмаїтті, організаційні аспекти управлінських відносин. Йдеться про теоретико-методологічні засади реформування державного управління, розв'язання проблем ефективності у публічній сфері, ролі демократії та її зв'язку з управлінням. Окремо розглядаються статус виконавчої влади, зокрема, територіальні структури центральних органів як складових ланок централізованого управління в окремих його галузях (державне казначейство, податкова інспекція, управління статистики тощо), та місцеві державні адміністрації. Чимало уваги приділяється питанню державного регулювання територіального розвитку, шляхам реформування місцевого рівня врядування. Можна погодитися з висновками авторів про те, що зараз можна говорити не про систему реального самоврядування, а доречніше говорити про систему управління на місцевому рівні, яка, незважаючи на регіональні умови, однорідна. Аналізуючи діяльність виконавчих органів влади на територіальному рівні, автори згаданої монографії зазначають, що вони мають зосередитися на виконанні нормотворчих і контрольних функцій, забезпеченні захисту інтересів населення. Серед функцій, що реалізуються виконавчою владою, авторами виділяються основні блоки щодо життєзабезпечення території, у відповідності до яких, з урахуванням місцевої специфіки, має визначитися структура органів, що необхідні для їх ефективного виконання [5, с. 188-190]. Наголошується на необхідності перегляду встановленого законом порядку взаємовідносин між містами і областю.

Проте в цій, досить ґрунтовній роботі, на думку автора даної статті, так і не знайшла свого повного аналізу проблема взаємовідносин між різними суб'єктами державного управління, автори зосередилися виключно на субординаційних зв'язках між органами державної влади, залишивши координаційні та реординаційні зв'язки взагалі поза увагою.

У даному контексті заслуговує на увагу проблема оптимальної організації публічної влади, зокрема в унітарній державі, якою є наша держава, що розглядається сучасними дослідниками. Так, Р. А. Колишко [6] досліджує феномен децентралізації публічної влади як основний чинник її оптимізації. Розглядаючи складові процеси децентралізації публічної влади, він виділяє його етапи, фази та стадії. Крім цього, виділяються основні принципи процесу децентралізації публічної влади, досліджуються тенденції його розвитку. Цитований автор досить аргументовано обґрунтовує необхідність збереження балансу публічної влади під час її децентралізації, що за допомогою спеціальних механізмів призводить до ефективної взаємодії всіх рівнів публічної влади. Автор називає основні з них: розподіл та роздержавлення власності, формування регіональних та місцевих бюджетів, систему оптимального оподаткування та міжбюджетні відносини.

Р. А. Колишко визначає публічну владу в суспільстві як відносно сталу організацію внутрішніх зв'язків між складовими єдиного соціального організму у визначений проміжок часу з єдиними принципами управління та ієрархічності. При цьому автор досліджує три види влади – централізований, гіперцентралізований і децентралізований. Зазначену типологію ми повністю сприйняли, досліджуючи, у подальшому, проблематику взаємовідносин між органами державної виконавчої влади. Можна погодитися зі ствердженням автора, що державна влада має природну тенденцію до централізації, але противагою цьому може стати активність суб'єктів децентралізації публічної влади: первинні (народ) та безпосередні (органи місцевого самоврядування). Крім цього, думається, тенденції централізації можуть бути

подолані через механізми деконцентрації, що, на жаль, не досліджені Р. А. Колишко.

Цікавою уявляється і позиція В. Я. Малиновського, який обґрунтовує доцільність використання функціонального підходу для вирішення багатьох суттєвих проблем організації виконавчої влади та її правового регулювання. В основі розвитку державного управління та його організаційних форм лежать суб'єктивні та об'єктивні фактори, впливова роль яких проявляється через функції управління. Тому вирішення питання порядку взаємовідносин, характеру і об'єму повноважень кожного окремого органу виконавчої влади та їх структурних підрозділів, посадових осіб залежить від поставлених перед ними цілей, завдань, їх складності, а також від ролі та місця управлінських функцій. Внаслідок цього, функціональна детермінованість управлінської організаційної структури можна вважати засадничою парадигмою оптимізації функцій конкретних органів виконавчої влади [7, с. 285].

Визначальними чинниками забезпечення оптимізації функцій органів виконавчої влади, на погляд автора, є рівень правової регламентації розподілу функцій в апараті державного управління; структурно-функціональна побудова системи виконавчої влади, її організації та підрозділів.

Заслуговує на увагу і концепція В. П. Єрмоліна, який цілком слушно констатує, що важливе значення для з'ясування поняття і сутності виконавчої влади має поняття державного управління. Відповідне поняття вживалося за радянських часів, коли ідея поділу влади подавалася як буржуазна і відповідно сприймався термін «виконавча влада». Саме ж державне управління трактувалось як відносно самостійний вид державної діяльності. І хоча термін «державне управління» широко вживається у вітчизняній літературі, він, як наголошує дослідник, відсутній в Конституції України. Автор поділяє позицію, за якою державне управління у вузькому розумінні складає зміст виконавчої влади і забезпечує її функціональне наповнення. Виконавча влада – це галузь (сфера) публічної влади, зміст якої складає діяльність відповідних органів державної влади з метою здійснення управління як цілеспрямованого впливу на розвиток різних сфер суспільного життя шляхом реалізації їх владних повноважень методами і засобами, визначеними конституційним і, насамперед, адміністративним правом. Виконавча влада – це один з головних напрямів державної діяльності, який узагальнено визначається як державне управління, і водночас сукупність або система органів, котрі здійснюють повноваження за змістом цієї діяльності.

У праці В. П. Єрмоліна також акцентовано увагу на тому, що особливістю організації і функціонування державного механізму за умов змішаної форми правління є так званий «дуалізм» виконавчої влади. Його сутність полягає в тому, що існує своєрідний подвійний центр виконавчої влади, який складають уряд і президент. Якщо перший об'єктивно є колегіальним органом виконавчої влади і важливою складовою її формалізованої організації, то другий поєднаний з виконавчою владою насамперед функціонально. Такий «дуалізм» передбачено і Конституцією України, що визнають більшість вітчизняних авторів. Однак зазначений дуалізм автор вбачає лише у взаємовідносинах «Президент – Уряд», на жаль, не помічаючи дуалістичність й місцевих органів виконавчої влади [8].

Аналогічну точку зору обґрунтовує у своїх працях О. В. Хоменко, аналізуючи виконавчу владу як самостійне явище державно-правової дійсності.

Частково питання публічної організації влади та проблеми її функціонування розглядає в своєму дослідженні

ні О. С. Конопцев. Уявляє інтерес і огляд В. М. Шаповалом феномена «державний орган». Зокрема, ним протиставляються поняття «державний орган» (орган держави) та «орган державної влади» (як головної форми народовладдя) [9, с. 26–27]. Виходячи з його позиції, місцеві державні адміністрації (МДА) та територіальні підрозділи центральних органів виконавчої влади (ТПЦОВВ) підпадають під категорію державних органів, з чим автор даної статті повністю погоджується.

Широкий спектр робіт за тематикою взаємовідносин органів публічної влади демонструє проблемний характер такої взаємодії. На основі аналізу конституційних норм функціонування органів управління, які знайшли відображення у Конституції України, можна констатувати про самостійну компетенцію кожної з підсистем публічної влади, але у політичній практиці реалізація конституційного припису на розмежування цієї компетенції набуває проблематичного характеру. Крім того, таке дублювання породжує необгрунтоване втручання одних органів в діяльність інших, що веде не до взаємодії, а до протистояння двох підсистем публічної влади на місцях і негативно впливає на ступені ефективності управління територіями.

☞ Взаємний зв'язок місцевих органів виконавчої влади, територіальних підрозділів центральних органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування очевидний вже в тому, що в сукупності вони є органами публічної влади, які виконують спільну функцію – управління на місцях. Для її оптимального здійснювання потрібна взаємна підтримка цих «зведених» в систему органів, узгодження та єдина спрямованість їх дій. Тільки за цих умов можливе ефективне, децентралізоване управління територіями. Взаємодія – необхідний, об'єктивно обумовлений, законодавчо визначений зв'язок самостійних органів публічної влади, їх взаємна підтримка, кооперація управлінських зусиль з метою здійснювання узгодженого дієвого і ефективного управління справами (питаннями) місцевого значення в межах Конституції і законів України.

Література.

1. Snider Clyde F. Country and Township Government in 1935-1936 / Clyde F. Snider // American Political Science Review 31, October 1937: 909.
2. Brooke Graves W. American Intergovernment Relations: Their Origins, Historical Development and Current Status / Graves W. Brooke. – New York: Scribner's, 1964.
3. Указ Президента України від 9 грудня 2010 року № 1085/2010 «Про оптимізацію системи центральних органів виконавчої влади».
4. Тенденції та перспективи європейської інтеграції України: державно-управлінські виміри: [Монографія] / В. В. Корженко, Н. М. Мельтюхова, Г. С. Одінцева та ін.; За заг. ред. В. В. Корженка, Н. М. Мельтюхової. – Х. : Вид-во ХарРІДУ НАДУ «Магістр», 2007. – 408 с.
5. Бакуменко В.Д., Надолішній П.І., Іжа М.М., Арабаджи Г.І. Державне управління: основи теорії, історія і практика: Навчальний посібник – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2009. – 394 с.
6. Євтушенко О. Н. Державна влада і місце самоврядування в політичній системі суспільства: монографія / О. Н. Євтушенко. – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – 516 с.
7. Реформування державного управління в Україні: Проблеми і перспективи / За заг. ред. В. В. Цветкова. – К: Оріяни, 1998. – 362 с.
8. Колишко Р. А. Децентралізація публічної влади в унітарній державі: Дис. ... к. ю. н. / Р. А. Колишко / Інститут міжнародних відносин Київського національного

університету ім. Т. Шевченка. – Київ, 2003. – 182 с.

9. Малиновський В. Я. Побудова організаційних структур державного управління сучасної демократичної держави / В. Я. Малиновський // Вісник УАДУ. – 2000. – № 4. – С. 280-288.

10. Єрмолін В. П. Конституційні основи виконавчої влади в Україні (проблеми теорії і практики): Дис. ... к. ю. н. / Інститут держави та права ім. В. М. Корецького НАН України / В. П. Єрмолін. – К., 2002. – 185 с.

11. Шаповал В.М. Феномен державного органу (органу держави) або органу державної влади: теоретико-правовий і конституційний аспекти / В. Шаповал // Право України. – 2003. – № 8. – С. 25–29.

12. Піроженко Н. В. Механізми становлення та розвитку соціального партнерства органів публічної влади і неурядових некомерційних організацій: Дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02 / Піроженко Н.В.; Одеський регіональний ін-т держ. управління Національної академії держ. управління при Президентіві України. – Одеса: ОРІДУ НАДУ, 2007. – 225 с.

УДК 351.82:639.2

Ігор Дробот

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ РИБАЛЬСТВА НА ЗЕМЛЯХ ГАЛИЧИНИ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Розглядаються правові підходи формування законодавства в Галичині кінця XIX ст. у галузі рибальства. Аналізується реалізація рибальського законодавства. Робиться порівняльний аналіз нормативно-правового регулювання рибальства Галичини зі станом в сучасній Україні.

Ключові слова: держава, регулювання, Галичина, рибальство, законодавство, риба.

☞ Актуальність тематики державного регулювання рибальства у Галичині кінця XIX – початку XX ст. полягає у вивченні, узагальненні, висвітленні в історичному, економічному, екологічному аспектах досвіду з його організації, здійснення та розвитку і порівняння зі сучасним вітчизняним державотворенням.

З ростом чисельності населення та утвердженням права приватної власності на землю у Галичині кінця XIX ст. постає питання врегулювання відносин права власності на рибу та організації риболовства як галузі економіки. Збільшення обсягів вилуви риби спричиняє виникнення проблем її збереження, популяції у природному середовищі та потребу у правових заходах щодо її збільшення.

Питання окреслені тематикою організації рибальства в Галичині підіймались у періодичній пресі Австро-Угорської імперії, зокрема у спеціалізованому журналі «Lowies» («Мисливець»), що видавався у Львові з 10 січня 1878 р. як друкований орган Галицького мисливського товариства.

Проблеми пов'язані з державним регулюванням рибальства як складової мисливського господарства у Галичині досліджувались і висвітлені у працях М. Новіцького, Е. Тіля, І. Стенжинського, Є. Мацейовського, Д. Мейера та ін.

© Дробот І.О., 2011.